

Univ. of
California

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK.

SZERKESZTETTE

BERECZ ANTAL,

a magyar földrajzi társaság főtitkára.

✂+✂* TIZENNYOLCZADIK KÖTET. *✂+✂

BUDAPEST, 1890.

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

.....

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.

REDIGÉ PAR ANTOINE BERECZ SECRÉTAIRE GÉNÉRAL.

Tome XVIII.

Chaque numéro du bulletin contient un Abrégé, dans lequel les principaux articles seront publiés soit en abrégé, soit en traduction complète en langue française, ou allemande, ou anglaise, ou italienne.

TO THE
ANATOMICAL

E9
11.3
v.18

EXCISE

TARTALOM.

<i>Dr. Borbás Vincze</i> : Kelet virágaitól pörkertjeinkig	33
<i>Dr. Ballagi Aladár</i> : Hódmező-Vásárhely	97
<i>Czink Lajos</i> : Vlasia	350
<i>Dr. Czirbusz Géza</i> : Karsztjelenségek az Aranyos középső szakaszában .	429
<i>Dr. Erődi Béla</i> : Lipót toskanai főherceg keleti utazása	248
— — Horvát földrajz a nép számára	71
<i>Faragó Ödön</i> : Khina, különös tekintettel kereskedelmére	381
<i>Findura Imre</i> : A Balog völgye	162
<i>György Aladár</i> : Johnston útja a Nyassza és Tanganyika tavak mellett .	477
<i>Halaváts Gyula</i> : Dognácska vaskő-bányászata	309
<i>Haldás Ignác</i> : Nyolcz nap a Skalstugu-hegységbeli lappok közt	446
<i>Hanusz István</i> : Szeged földrajzi helyzete	61
— — A Duna egyik oldalmozgása	183
— — Szokatlan időjárások Magyarországon	482
— — Községek névváltozása	489
<i>Ifj. Jankó János</i> : Stanley legujabb utazása	113
<i>Kreitner Gusztáv</i> : Japán a nemzetközi kereskedelemben	272
<i>Lauko Albert</i> : Az első magyar geographus	357
<i>Dr. Márki Sándor</i> : Magyar utazók a középkorban	145
<i>Dr. Pápai Károly</i> : A Csepel sziget és lakói	209
— — Előleges jelentés a palócokhoz tett néprajzi kirándulásomról	396
<i>Téglás Gábor</i> : A rómaiak aranybányászatának őrvideke Dáciaiban . .	326
<i>Telkes Simon</i> : A szerb királyság	125
<i>Xantus János</i> : Elnöki beszéd	1

Társasági ügyek.

Főtitkári jelentés az 1889. évről	4
Közgyűlés	14
Rendkívüli közgyűlés	82
Felolvasó ülések	13, 81, 129, 493, 495, 496, 497
Választmányi ülések	12, 13, 80, 81, 130, 493, 494, 496, 497
Jelentés a könyv- és térképtár 1889. évi gyarapodásáról	9
Kimutatás a társaság 1889. évi bevételei és kiadásairól	10
A társaság vagyonállása 1889. év végén	11
Költségelőirányzat 1.90-re	11

VLASIA.

— CZIRIBIRI-VÖLGY ISZTRIÁBAN. —

mult év pünkösdi hajnalán a Monte Maggiore tetején pillantottam meg reggeli 4 óra 10 perczkor a nappirkadást; ragyogó arany színben fürdött az 1396 méternyi mélységben alant elterülő Quarnero vize s a partok mentén elhúzódó helységek festői lát képe elragadó látványt nyújtott. Nyugatra fordulva tekintetem Isztria legszebb völgyén legett s önkénytelen fakadt ajkamon Albion elálmélkodást tanúsító felkiáltása: ez a Föld az enyém! A pillanat műve volt elhatároznom, hogy e ritka szép völgyet bejárom.

Kutatni kezdtem s íme fáradozásomat váratlan siker koronázta. Megtudtam ugyanis, hogy Nicora Vincze barátom, fiumei főgymnasiumi tanár e völgynek legbuzgóbb látogatója; nyelvészeti tanulmányok czéljából keresi azt fel s anyagi áldozatoktól sem riadva vissza, minden legkisebb alkalmat megragad arra, hogy az ő kedvelt cziribirijeivel érintkezhessenek. Ő figyelmeztetett a völgynek érdekes ethnographicus viszonyaira, ő ösztökélt annak közelebbi megismerésére s lelkesedése bennem is lángra lobbantván a kedv szikráját, most már kétszeres vágyat éreztem felkeresni azt a helyet, mely madártávlatból is annyira érdekelt.

A nagy szünidő első napjaiban — megállapodásunkhoz híven — egy kora reggel hajóra szálltunk s csaknem két órai hajókázás után megérkeztünk Moschenizzébe, az isztriai part keleti oldalán Abbazián alól a második állomásra.

Előttünk Caldiera hegyláncz meredezett.

A Juli alpok nyulványa a Triglavtól délre hullámosan haladva a Monte Maggioreban éri el legkiemelkedőbb pontját s innen a Quarnero mentén közepes 600 méter magasságban húzódik Fianonáig a Caldiera hegyláncz, a melyhez a Bergut Kremenják és Sissul kréta-szintemáju magaslatai sorakoznak. E lánczolat mészképződése mindenütt egyforma völgyalkotást mutat; a part mentén a Preluccai öböltől le az isztriai félsziget déli csúcsáig lépten-nyomon olyan beöblösödő térszíni alakulatokra találunk, melyeket az erozio szült.

Ilyen a Moschenizzei öbölke is, a honnan némi kutatás

után, mely alatt szomoruan kellett meggyőződünk, hogy e helységet nem ok nélkül nevezték el a legyekről (mosca), neki indultunk a meredeknek. Mintegy másfél órát folyton hegynek a Fjanonába a part mentén vezető tekervényes ország-úton haladva eljutánk Santa-Elenába; no de ezt csak a mérnökkari térképről tudtuk meg, mert a falut nem igen, csak itt-ott egy-egy házat láttunk, a melyek bár szomszédoknak vallják egymást, mégis nem kőhajásnyira, de ágyulövésnyire fekszenek egymástól. Itt nyugatra térve az országuttól, neki vágunk a hegynek.

Tikkasztó nyári melegben vízmósás verte uton haladtunk előre Opati felé s azt meghaladva, körülbelül 400 méter magasan egy emlékkőhöz hasonló oszlopra lertünk ez egyetlen felírással: 1885. Az oszlop felső részén kivájt üregben egy vihartépte Mária kép foszlánya olyan oltárképféle akarna lenni; különben aligha lehet egyéb célja e sziklák közt, mint hogy a hegyen átjáró hívőket egy miatyánknyi pihenőre ösztökélje, mert a mérnökkari térképen sincs jelezve, habár tagadhatatlan, hogy ez uttalan uton igen jó szolgálatot tesz, mint iránymutató.

Búcsút véve az oszloptól, mely figyelmünket lekötve a miatyánknyi pihenőt nekünk is meghozta, leereszkedtünk az Osi dol-ba (szamárvölgy), a hol egy kis kerek mederbe gyülemllett víz tengerszem alakot ölt; vizével még szomjunkat sem olthatuk, annyira felmelegítették a nap égető sugarai; sehol egy kis árnyék, sehol vert út, sehol egy üdítő forrásocska. A karszt átütésedett szikláin tánczol a levegő, mint a puszták homokján: mindenütt végtelen sziklatömeg s a szem sehol se lel egy kis zöld pihenőre. Itt-ott pár négyszögölnyi területen kőkerítés között keres menedéket egy kis növényzet a bóra ellen, de azt is annyira elcsigázta a forró napsugár, hogy élete már csak lassú tengés a halál útján, mert a sziklás talajra a szélösszehordta termőföldből az esőadta kis életnedvet hamar kiöli a nagy meleg.

Jól fejünk fölött járt a nap, mikor izzadva nem annyira a fáradságtól, mint a tikkasztó hőségtől 561 méter magasból megpillantottuk Vlasia völgyét. A közvetlen lábunk alatt elnyúl kozljákói templom harangja érczes nyelvével oly csábítóan hívogatott a déli pihenésre, hogy mi is felejtve éhséget és szomjúságot ledóltunk egy a kopár sziklák közt magában álló hatalmas tölgy árnyékában s gyönyörködve merültünk el a völgynek elragadó szépségébe, a melynek Vlasia nevét hiába keresnők a

mérnökkari térképen, habár e névnek jogosultságát ethnographiai ok támogatja. E völgyben t. i. oláh eredetű nép telepedett meg s jelezendő származását és együvé tartozását, oláh völgynek (Vlasia) nevezi az általa lakott területet. Használjuk fel e rövid pihenőt arra, hogy a völgy viszonyaival közelebbről megismerkedjünk.

Geologiai szempontokat véve tekintetbe a völgy a Cepiči depressio vagy Cepiči komba név alatt ismeretes s a tudomány szempontjából Isztriának talán legérdekesebb vidéke.

A völgynek déli határát a Cepiči tó képezi s az általa képezett depresszió határa a „flysch“-nek. A tó területe körülbelül 860 hektár, azonban a kiterjedt alluvionális képződmények, melyek a depresszió alapját betöltik, azt látszanak bizonyítani, hogy a tó egykor sokkal terjedelmesebb volt, de az éjszakra belé ömlő vizek által hordott iszap feltölté, sőt e természetes töltési processus még mindig tart, a mi mellett szól az a körülmény is, hogy a tónak legnagyobb mélysége a 4 métert sehol sem haladja meg. A tó Arsa nevet is visel, mert egykor e folyó csapolta le vizeit, ma azonban a lerakodott iszap elválasztá a folyót a tó medrétől; tavaszkor, a midőn a Juli alpok déli nyulványairól a hó leszakad s a Bogliunscizzából is rohamosan ömlik a víz a tóba, nem ritka látvány az, hogy újra egyesül a folyóval a tó vize. A tengerfeletti magassága csak 32 méter s így nincs akkora esése, hogy rendes körülmények közt áttörhetné a közbe ülepedett iszapot.

Miután majdnem bizonyos az, hogy hajdan a tó terjedelme jóval meghaladta a mait, azt kellene hinnünk, hogy a tükre is emelkedettebb volt a mainál, vagyis tengerfeletti magassága meghaladta a mai 32 métert; tekintve azt, hogy a tavat minden oldalon rohamos emelkedések zárják körül s az éjszaki oldalon beléömlő széles medrű Bogliunscizza esése elég nagy, sőt ezenkívül déli oldalán megvolt a lefolyása is, alig tehető fel, hogy terjedelme hatással lett volna tükrére.

A Bogliunscizza a Monte-Maggiore éjszaknyugati lábánál a mészkő területen fakad s tátongó szakadékokban tör magának utat Bogliunoig; medre csakis onnan szélesedik ki, a hol a keletről belé rohanó Vragua patakot felveszi, a melyen márga és mésznumulit találkozási vonalát követi, azonban csakis Bogliuno alatt ér a völgybe, hol kénye kedve szerint elnyujtózhatik de szüksége is van a kiterjeszkedésre, mert Opatia (Abbazia

apátság?) inkább major, mint helység mellett felveszi a Goregunvasról a homokmárga réteggel párhuzamosan haladó számbavehetőbb patakot, mely a márga rétegben vájt magának medret. E homokmárgás hegyhát k. b. 500 méter emelkedésével annyiban érdemel említést a Vlasia völgy leírásában, mert vízválasztót képez a Capiči Komba és a Foiba vizei közt.

Sussgnevizza alatt a meder annyira kiszélesedik, hogy beillenék akár kis Dunának is s körülbelül 25—30 méter szélességét megtartja egészen a torkolatáig. Csakhogy persze a dolog nem olyan veszedelmes, mint a milyennek látszik, mert meder van ugyan, de víz benne vajmi gyéren; mi nyárnak idején bizony akárhányszor száraz lábbal keltünk át rajta; azonban a mederben heverő rengeteg mennyiségű apró kavicsot látva, hihetőnek tartottuk a benlakók állítását, hogy a tavaszi hóolvadás idején, a mikor a Vragua patakból is meg a Goreguavasi magaslatról is bőven omlik a víz, megtelik a meder.

A Capiči tónak a vize is igen alacsony állású volt, bár a mint fel kell tennünk, a folyók megáradásakor a tónak is áradnia kell. Miután a tó vizének látható lefolyása nincs, mert a Fianónai öbölbe ömlő patakocska a Chersanói mészen keresztül nem jöhet belőle, az a kérdés merül fel, hova lesz az a vize, a mely a nyári rekkenő hőségben el nem párolog; valószínű, sőt némileg bizonyos, hogy a depresszió keleti és déli határát képező mészs üregeiben vész el, a mint más részt fel kell tennünk, hogy a tó föld alatti vizekből is táplálkozik.

A tónak délnyugati oldalán egy kolostornak romjai láthatók; e romoktól az Arsa völgyéig az alluvionális képződményben mesterséges kanális vezet, a mi szintén azt mutatja, hogy e folyó volt a tó vizének természetes levezetője addig, a míg a Poserski víz alluviói meg nem szakítottak legalább látszólag minden összeköttetést a tó és az Arsa közt.

Bár nem tartoznak szorosan a Vlasia völgyhöz, mert csak déli határát képezik, még is megemlítendőknek tartom az Arsa mellékvizeit, melyek közül a Poserski patak az alluvióban vész el Topliaczo alatt, míg a Zabbool, Velki patak és a Peolenai völgy pataka elég jól táplálják az Arsát; irányuk délkeleti, tehát párhuzamosak a homok-márga réteg irányával.

És ezzel kimerítettük a Vlasia völgy hegy- és vízrajzát s egyszersmind meghatároztuk a fekvését; határait képezik tehát keleten és nyugaton a Juli alpok nyul-

ványai, éjszakon a Bogliunói magaslat, délen meg a Capiči komba.

Körülbelül annyi pihenő után, mint a mennyi időt a kitérés igénybe vett, hozzá láttunk a leereszkedéshez. Közvetlen előttünk levén a Kozljákói templom s a várrom, a melyet a mérnökkari térkép Wachsenstein-nak nevez, torony iránt ereszkedtünk alá. Nem akarom ez ut fáradalmait részletezni, csak annyit jegyzek meg, hogy a homok márgás mésztörmelék ki-kiszaladt lábaink alól s izmainkat ugyancsak meg kellett erőltetnünk, hogy az egyensúlyt el ne veszítsük; sziklákba s az ezek között tengő bokrokba kapaszkodva szálltunk nagy óvatosan lefelé. Két órai ilyen küzdelmes ereszkedés után végre Zagradba jutánk, a hol cséplő emberek könnyörültek égető szomjunkon; langyos vizök azonban, mert hozzá posványos izű is, nem igen volt nyűnkre.

E jó emberektől értesültünk, hogy a még legalább is fél-órai távolságra levő korcsmában italon kívül egyebet aligha lelünk, nekünk meg inkább étvágycsillapítóra levén szükségünk, a paphoz indultunk. Ki ne ismerné a magyar papság vendégszeretetét és jól terített asztalát? Vendégszeretre — nem szabad tagadnunk — a kozljákói pap házában is találtunk, de az asztalára bizony soványan került a falat; dohos bor mellé rátot-tához csak keserű radicchio (salátaféle) jutott, de ezt is farkas-étvágygyal fogyasztottuk. A nap hátralévő részében megtekintet-tük a várromokat, melyek falán nagyon is sűrűn diszelg a velencei Signoriának scudo-ba (paizs) szorított oroszlánja. E várrom tüzetes ismertetését feleslegesnek tartom, mert ez a Vlasia völgyön már kívül esik.

Miután ez isztriai papságról úgy is bővebben kell megemlékeznem, itt csak annak a megemlékezésére szorítkozom, hogy elfogadva a jó papnak inkább erőszakos marasztalását, mint meghívását, nála töltöttük az éjszakát.

Másnap kora reggel minden marasztalás daczára útra kel-tünk; mutatónk maga a vendégszerető házi gazda volt. A capiči tótól éjszagnak Sussognevizzába vezető vert úton haladtunk előre; vidám csevegés közt értünk a Gorenzei szépen kifejlett erőzío-hoz, a mely meggyőzött arról, hogy a képződés diluvionális kor-szaka épen oly nyomot hagyott Isztria belsejében, mint a Quarnero partjain.

A szórványosan fekvő pár házból álló Mala crascan

(kis helység) áthaladva Skrlé¹ mellett búcsúztunk el papunktól s egyedül folytattuk utunkat Latkovic felé, mert már kívül voltunk azon veszélyen, hogy az utat eltéveszszük. Skrlé és Latkovic közt közvetlen az út déli oldalán egy templomocska romjaira akadunk; habár ez omladékot a mérnökkari térképen ismételve hiába kerestük, nem tartom feleslegesnek leírását már csak azért is, mert eklátáns bizonyítékot nyújt arra, hogy a cziribiri nép egykor a keleti egyház híve volt. A templomocska három méter hosszú, három méter széles négyzet; ajtaja nyugatra nézett, míg az oltár a keleti oldalt foglalta el, a hol freskó nyomai még most is láthatók. Az egész keleti fal három táblára van osztva, melyek közül a bal oldalin egy szent alak lovon; a ló feje, nemkülönben a szerszámot ábrázoló piros csik tisztán kivehető, míg a középső és jobboldali táblára festett alak elmosódott. A jobb oldal felső részében biborköntösbe burkolt két szent, a hagyományos arany glóriával fejök körül pusztá szemmel is jól kivehetőek. A jobboldalt eső részén kis fülke, valószínűleg az ámpolnáknak. Úgy az ablakok ábrázolása, mint a riktó színek minden kétséget kizárólag arra engednek következtetni, hogy az épület a keleti egyház szolgálatában állott. Különben karsztkőből emelt masszív építmény, a mely fedél nélkül állván, az idők viszontagságainak még huzamos ideig képes lesz dacolni.

Reggel 8 óra táján pillantottuk meg a Kremenjáknak a völgy felé eső lábánál a körülbelül 150 méter magasban emelkedő San Quirino kápolnát, a melynek alján cserjerdő terül el; kimondhatlan jól esett a karsztban szokatlan madárfütyty s a legeltető pásztor mélabús, szláv dallamra hajló furulyázása, a mely elkísért bennünket egész Pizitiig. Itt cséplő munkával foglalatосkodó népre lertünk; asszony férfival versenyezve verte cséplőjével a kurta kévét, de mihelyt megpillantottak bennünket, szünetet tartottak a munkában s kíváncsian vettek körül. Az egész falu, jobban mondva tanya, hat házból áll; felette körülbelül 50 foknyi szög alatt hajló meredek vízmosás ásta út kapaszkodik a Kremenjákra, vagy amint ők mondák az erdőre, a hegyre (Kodru), mert nekik a hegyoldalában tengődő satnya csalit erdőszámba megyen.

¹ Helyén valónak látom megjegyezni, hogy Skrlé, Latkovic, Piziti stb. nem külön álló falvak, hanem Malacrascának alkotó részei, s hogy úgy mondjam csak tanyák, a melyek a birtokló gazdák neveit viselik.

Utunk Villanuován (új helység) vezetett át; a légelső épület, a mit értünk, a temető kápolna volt. Mig mi ezt nézegettük, egyszer csak ott terem a podesta: Franc Jurmau, a ki a helység előjárója is, harangozója is, no meg sírásója is egy személyben. Térdig érő nadrága barna darócz, harisnyája gyapju, lábain caliga vagyis a talpán szegekkel erősen kivert olyanféle saru, a minőt a hídépítkezésnél vagy kőmunkával foglalkozó olasz munkások hordanak; testén fehér vászon ing felett csíkos nyári mellény; haja koronára vágva lóg le, feje búbján kapucium. Állítása szerint — fides penes auctorem — az öregek, pedig már ő sem mai költés, még emlékeznek rá, hogy a falu amott túl volt és nyugatra a Boglinusizzán túlra bökött ujjával s hogy egykor mind a görög egyház fiai valának, de ma már mind római katolikusok.

A kápolna kis terjedelmű s a jó kedv könnyen ráfoghatná, hogy áthajt a pap lábán a kocsikerék, ha letérdel az oltár elé. Kicsinyke ablakai görög mintára csúcsívbe menők s a jobbsó a felírás szerint (Sub R[ever.] M. I[oanu] B[apt.] P[adre]) 1699-ben, a balsó pedig (Sub R[ever.] F[ranc] P[adre]) 1793-ban épült. A templomocska facciáján egy felírás van, de a pár szóból, a mit kivehattunk, megértettük, hogy annak az épület korára semmi jelentősége sincs. A hűség okáért megjegyzem, hogy a templomocskának két harangján kívül még a Sz.-Mihály lovát is szemügyre vettük.

Delet harangoztak, mire beértünk Sussgnevizzára, a hol Scrobe Ferencz kiskereskedő vendégszerető házában szives fogadtatásra leltünk. Sussgnevizza terjedelmére és lakosainak számára is központja lévén a cziribiri völgynek, itt megtelepedtünk s innen intéztük kirándulásainkat mindazon pontokra, melyek a felkeresésre érdemeseknek kínálkoztak. Kerülendő a hosszadalmasságot, e központban megállapodva általában kívánom elmondani a völgyről szerzett tapasztalataimat.

A Vlasia völgy nyolcz községben mindössze 3000 lelket számlál; a völgy központjában van a cziribiri elem főszékhelye: Sussgnevizza, a melynek parókiájához tartoznak Villanuova, Jessenovich és Lettai; Brolo maga parókiával bir; Grobniko a Karbunei, Gradigne és Possert a Pasi plébániához tartoznak.

A falvak Sussgnevizza, Villanuova és Grobuiko kivételével, mert ezekben a házak egymásmelletti lánczolatára lelünk, mind igen nagy terjedelműek, a házak egymástól jókora távolságra esvén.

A lakás bizony primitív állapotokra vall; a házak kőből épülvek, hiszen miből is építene másból a karszt-lakó; kéménye a háznak nincs, a füst *con amore* az ajtón ballag ki akár a cigány sátrán, mert hát a tűzhely is a szobában kuporog. A ház hol földszinti, hol meg emeletes, kivált a tehetősebbeké; a földszintén s mellékhelyiségek, az emeleten a lakószobák, melyek többnyire szűkek és keskenyek. A ház fedele jobbadán nád, szalma ritkán, inkább cserép, a melynek homorúan vájt alakot ad a karsztlakó, hogy a Bóra bele ne kapaszkodhassék. A lépcsőzet az emeletre az udvarból megy fel s nem ritkán fából van. A ház mellett néha kis kertecske szorong a mészsziklák között, a mely táplálékát adja a családnak, bár bőven nem ontja az áldást.

A lakosság kizárólagos foglalkozása a földmivelés, de van köztök egy szatócs, egy bognár, egy kovácsmesterséget űz, persze mindezt csak szabad idejökben; van korcsmáros, cipész, Gradignében egy sütő, takács, bádogos és szabó, sőt legujabban a »falu bölcsének« a fia könyvkereskedői pályára lépett s Fiume egyik keresett könyvkereskedőjének ügyes, szorgalmas gyakornoka.

Földmivelési eszközeik egyszerűek; az eke ösztök nélküli, a mire a kavicsos talajban úgy látszik nincs szükség. A borona hatalmas háromszög alak, alsó része tele fogakkal. A szekér a milyen otromba, olyan masszív; igen hasonlít a hienczek szekeréhez. A kapa, kasza és más egyéb eszközeik rendesek.

Házi állataik a ló, bár könnyen össze lehetne olvasni a lótartó cziribirik számát; a szamár, a tehén igavonásra épen úgy használatos, mint egyebütt a Karszt-lakóknál; a tehén apró termetű, csira, szarva csonka, de pörge. Kecskét nem tartanak, mert pusztítja az erdőt, de aránylag annál több a juh meg a sertés. A házi szárnyasok sem hiányzanak. Hű őrzője a háznak a kutya s a tisztaságnak tisztas öre a macska, a mely kényelmesen nyújtózkodik a télen nyáron meleg padkán. Mielőtt a nép földmivelési munkálkodásával foglalkoznám, szükségesnek látom megemlékezni pár szóval a klimatikus és agrologiai viszonyokról.

A völgy éghajlati viszonyai nem épen mostohák. Igaz, hogy az éjszaki szél, a Bóra betörve éjszak-keletről, délnyugati irányban útját mi sem állja s akadály nélkül üvölt végig a völgyön, mert a Karszton hiányzik az erdőség, a mi leghatalmasabb s tán egyedüli megakadályozója lehetne a heves szél

romboló erejének, de inkább a késői és nem ritkán tartós hideg az, amitől a lakosság tart. A Bóra rendes szele a völgynek s néha oly erővel lép fel, hogy a fákat is letarolja. A délkeleti szél, az Ostro és Libeccio mindig esőt hoznak, a mely után a nyári tartós szárazságban vágyva-vágy a mész-márgás kiaszott föld. Az évi középhőmérsék 14·3 C, lévén a legkisebb januárban — 4·6 s a legnagyobb 24·4 C. Az évi esőmennyiség egész Isztriára nézve negyven évi tapasztalat alapján (1840—80) 1110 mm. eredményt mutat¹ s az egyszerű földmives is, kitől a nedvesség mennyiségét tudakoltam, azt mondta, hogy «van bizony eső elég, de inkább télen, míg nyáron a nagy szárazságtól minden kiszárad; ha augusztusban esik, akkor a termés nem rosz, de ha szárazság van, akkor bizony nagyon silány a takarítás».

Es épen az a baja a völgynek, hogy ha van is esője nyáron át, az heves vihar eredménye; az évi viharátlag a nyári hónapokban 21 nap. A hó nem tartós: a mint földet ér, elolvad, legfeljebb egy nap tartja magát az évi átlag is igen csekély: 6·5 nap míg az esőzéssel vegyes hó átlaga 104·8 nap évenként. Az őszi és téli hónapokban a köd sem ritka vendég, lévén évi átlaga 25 nap.

A klíma tehát a természeti tünetmények szempontjából kedvezőtlennek nem mondható, de a völgy déli részén a tó egésztelen kigőzölgése nem teszi vonzóvá az idegenre az ott tartózkodást.

A víz iszapos sár izű, különösen a völgy déli öblében, de minél inkább behatolunk annak éjszaki részébe, annál élvezhetőbbé válik. A nép maga sem dicsekszik valami nagyon vizének jóságával s a kérdésre: »jó a vizeitek?« a mily kurtán, de eleven észjárásra mutató, annál nagyobb szellemességgel adja meg a választ: »hát nedves!« A víz sárvízének okát a homokos-márga talajban kell keresnünk, mert a Monte Maggiore északnyugati mészképződésű lejtőjén a kristálytisza forrás a legüditőbb vizet bőven ontja. A völgy felé lejtő emelkedések oldalain az esőviz barázdákat szántott magának, melyekben alárohanva részint a tó vizét szaporítja, részint a kutakba szivárog s a márgás mederben elposványosodik.

A völgy agrologiai viszonyai nem mostohák, de Kanaán földje se biz' az.

¹ Rapporto annuale dell' osservatorio di Trieste per l'anno 1884. I. Vol.

A lakosság vet búzát, török búzát, rozsot; a burgonya csak e század elején honosodott meg náluk s ma már főtáplálék: termel zabot, babot, borsót, csicserit, a tyukoknak kölest, de a legfőbb természetmenny a kukoricza, a borsó meg a burgonya. Első rendű szerepet játszik a háztartásban a surgum vulgare, bár a kukoricza lassan háttérbe szorítja. Olaj kevés terem, az is rossz minőségű, azért a nép ebbeli szükségletét Isztria más részeiből fedezi. A szőlőtermelés, bár egykor nagyban üzetett. manapság nagyon hanyatlott, mert a szőlőt még fejletlen bogyó korában elfutja a rozsda s elszárad az egész fűt. A nép a nyári tartós szárazságot okozza a betegségért s mikor megemlítettem, hogy kénezní kellene a fűtőket, a fatalis nyugodtságra valló válasz csak az volt: nem használ annak már semmi. A szőlő mai divatos betegségének a filoxérának nem hogy a nevét, de még hírért sem hallották. A kertészeti növények főszerepet játszanak a háztartásban; ilyenek a cukorrépa, vörösrépa, káposzta, lencse, bab, borsó és zöldségmennyek. Az állatok táplálására lóherét természetnek. Lent és kender nem természetnek, bár egykor figyelmöket ezekre is kiterjesztették. És itt kell említést tennem egy olyan cikkről, a mit a természet önkényt nyújt e szegény népnek mintha más egyéb mostohaságaiért kárpótolni akarná. A hegyek oldalában rengeteg mennyiségben vadon terem a *salvia officinalis*, a mi különben a Karszton mindenütt bőven burjánzik. A nép nem is késik azt kizsákmányolni; fáradhatatlan hangya szorgalommal szedi, zsákszámra szállítja a közeli piacokra s az érte bevett pénzzel szükségletének jó részét fűdözi.

A nép vallásra nézve római katolikus s épen ezért igen meglepett, hogy a sussgnevizzai templomban a pap ó-szláv nyelven olvasta a misét. A papok Isztriában mindenütt politikai faktorok s a panszláv eszme fáradhatatlan bajnokai; érti-e a nép a szláv nyelvet, vagy nem, azzal ők nem igen törődnek; a hívők lelki üdvénél is becsesebb a szláv érdekeknek propagandát csinálni. A Budapesti Hírlap 1889. augusztus 28-iki számában e táviratot olvastam: »Grác augusztus 27. Galimberti nunczius a római kúria megbízásából komolyan megintette Veglia és Trieszt püspökeit, Ferretich és Glavina monsignorékat, hogy hagyjanak fel ultraszláv izgatásaikkal, melyek a népet elidegenítik az egyháztól.« — És hogy a bove majori discit minor arare, azt tapasztaltam magam is; de meg az isztriai kaputos elem már el is van idegenítve az egyháztól, mert felismerte

a papok tendenciáját s látja az egyenlőtlen harczot, a mely a szláv és román elem között kitört. Bogliunóban lévén, megismerkedtem Crosilla Antal es. és kir. postamesterrel s csak ennek a kategorikus szavait idézem: a papság az oka minden rossznak, mert a politikába avatkozik. És így gondolkozik Isztriában mindenki a kinek csak egy kis iskolázottságra is sikerült szert tennie. Hogy pedig a cziribiriket mennyire kivetköztette eddig is eredeti jellegükből a szláv nyomás, beszéljenek arról a számok. A cziribiri lakosság jelenlegi számát hozzávetőleg 3000-nek vettem. Nicora V. a Nagy-Szebenben megjelenő Transilvania f. é. január füzetében igen érdekesen ír épen e statisztikáról; lássunk csak pár adatot belőle: a cziribirik száma a XVI. század-ig bezárólag 10,000 volt; e szám 1803-ban ép a felére száll alá; az 1846. évi hivatalos népszámlálás 1555-t talál; 1850-ben Miklossich 2953 vagy 2955-ről emlékezik meg; 1859-ben Combi 3000-t említ; 1859-ben Ascoli 2200-t; 1880-ban Czörnig szerint 2121; 1884-ban Dr. C. Lechner pisinói tanár szerint 2300 és 1888-ban 2299 lakója volt a Vlasia völgynek. E számok által jelzett fokozatos fogyást a legkétségbe ejtőbb agóniát tárja elénk.

Sussgnevizza előbbi papja a nép lelki üdvét tartván szeme előtt és nem a politikát, megtanulta nyelvöket s azon beszélt velök, sőt a templomban is azon hirdette nekik az igét; a jelenlegi már fontosabbnak tartja a politikát és hogy a szláv befolyás mennyire megmérgezi a nép nyelvét, az kitűnik abból is, hogy a míg a törzsszámok egyesait románul mondja, a tizes számjegyekre már a románnal vegyesen használja a szlávot. Hogy pedig a teljes elszlávosodás munkáját minél könnyebben végezhessék az egyház fölként szolgálai, nem arra törekcszenek, hogy a nép felvilágosodjék, hanem hogy minél tovább tapogatózzék a sötétségben. Ha idegen vetődik arra, e népet cigányoknak nevezik, sőt minden rossz tulajdonságukat tulozva fedik fel csak azért, hogy az idegent már eleve elidegenítsék a néptől. Megtörtént ez mivelünk is; a kozljákói pap erőnek erejével maradásra birt bennünket éjszakára, mert szavai szerint: ott a cigányok közt még meghálnunk se lesz hol, nemhogy enni kapnánk valamit. Beszédközben szóba került az iskola kérdés; a jó házigazda nézete e tárgyban az volt, hogy ha a nép tudná a tiszta nyelvet, nem is volna szüksége iskolára, persze a tiszta nyelv alatt a szláv értendő.

A papság, hogy czélt érjen, a kulturális állapotok

fejlődésének, a hol teheti, útját állja; a cziribiri elemnek még csak iskolája sincs; a legközelebbi multban 47 aláírással kérvényt intéztek a parenzói tartománygyűléshez azért, hogy Sussgnevizzán román nyelvű iskolát kapjanak. A tartománygyűlés bizottságot nevezett ki, hogy ez megvizsgálja, vajjon megvannak-e az iskola felállítására a szükséges kellékek? A bizottság szlávofil elemekből állván, a vizsgálat keretébe bevonták azt a kérdést is, — bár ez feladatuk nem lehetett, mert a kérvény világosan szólt — hogy minő nyelvű iskolát kívánnak? Persze a szláv nyomás időközben elvégezte aknamunkáját s azok, kik írásban román nyelvű iskolát kértek, élő szóval mind elpártoltak attól egyetlen egynek a kivételével. A bizottság — re bona gesta — nyugodt lélekkel referálhatott, hogy az a nép maga se tudja mit akar s így a kérelem még ma is elintézetlenül hever a tartománygyűlés irattárában; a cziribiri nép pedig lesve-lesi, hogy mikor fog már végre valahára megkezdődni a mannahullás!!

A férfiak általában közepes magasak, tagbaszakadt, izmos erős alakok; szakált s bajuszt nem viselnek, mind sajátkezűleg borotválkoznak s épen ezért nem könnyű a typust felismerni. Napbarnította hogy ne mondjam perzselt arcuk inkább hosszúkás mint kerek, melynek nem utolsó dísze a román eredetre valló homlok és meneteles metszésű orr; nagy kerek szemek inkább feketék mint barnák; hajzatuk barna és e sok élénk szinből élénken ragyog ki a szép fehér fogsor. Ez a typus, a melytől ritka az eltérés. Miután fentebb leírtam a villanuovai előljáró öltözetét, megemlékezem itt kinézéséről, mert az eltérésnek, hogy úgy mondjam ő a legtypikusabb példánya; természetére alacsony vézna emberke, feje apró, arcza ovál, orra fitos, fülei elálló kajlák, kékesszürke hunyori szemecskéi meg épen sirásónak valók.

A férfiak öltözete a karsztlakók egyszerű daróczából kerül ki. Az erős fehér vászonból készült ing és alsó nadrág élénken nevet elő a barnaszínű felső ruha alól; a nadrág kurta, a bokát ritkán éri; barna daróczból készül, elől olyanforma nyílással, mint a magyar nadrág; az ing felett szinte barna daróczból ujj nélkül mellényforma, a darócz kabát a nyári melegben csak panyókára vetve; fején ugyancsak barna daróczból készült puha krákovianka, lapos, széletlen kerek fedő (koromaku); a gyapju harisnyába bujt lábakat hegyes orru bocskor, most már inkább a köves talajhoz való vasszeges talpu erős félczipő (ca-

liga) fedi. E nemzeti viseletet azonban a fiatalság már nagyon elhanyagolja; a bársony mellény, a divatos kalap, a zsisibárus boltjából kikerült nadrág és kabát mutatja, hogy a fiatalság kezd kivetkezni apáinak örökéből s a divat áramlatával haladva tán csak azt az egyet őrizte meg a régi szépből, hogy gomblyukaiba nyalábszámra rakja a szagos virágot, a basilikát és a kakukkfűvet.

A nők alacsony termetűek, nem igen izmosak, arczuk ovál, szemeik barnák, a homlok közepes vágású, az orr inkább hegyes, fülüket a karika alakú nagy füléksz terhe megnyújtja. A piperének nagy kedvelői, nem ritkán két fülbevalót is raknak egy fülbe; ujjaiak szinte telvék gyűrűkkel; a nyakon piros gyöngysor díszel; a hajba fekete vagy piros szalagot fonnak — szóval hiúság: asszony a te neved — még a cziribirik közt is. A nemzeti öltözetet köztük is már csak az öregek hordják. Ez öltözet barna daróczból hosszú hálóköntösszerű ujjatlan, térdén alul érő rokolya, a melyet a derékban piros öv szorít össze; a két farkocsba font s koronába csavart haját fehér kendő takarja. Hogy az olvasó minél hűvebb képet nyerjen, érdekesnek tartom leírni egy hetvenet meghaladó öreg asszony kinézését. Csak szórványosan ősz haja a középén elválasztva, hátul piros szalaggal van farkocsba fonva; testét a fent leírtam hosszú darócz rokolya takarja, melyen a keblen levő része nyitott, ujjatlan mellényhez hasonló; derekán piros öv; gyapjuharisnyás lábain oly hegyes orru bocskor, a minőt a mi drótosaink viselnek; fején piros kendő; rokolyája alulról egy tenyérynire felvarrva, mintha fodor volna. A barna darócz alul előkivánczik a szép fehér ing. Arcza ovál, barna szemei aprók, orra hegyes, homloka közepes, álla csúcsos, fülében nagy karika függő, balkeze gyűrűs ujján karika-gyűrű. Korához képest igen fürgén mozog; sebes járását látva nem állhattam meg, hogy meg ne kérdeztessem tőle, hogy hány éves, és nagy bámulatomra igen ügyesen tért ki a válasz elől, könnyedén odavetvén e pár szót: tudj' a pap!

A nép sziporkázó kurta válaszaiban csakugy hemzseg a jó kedv; egy javakorabeli cziribiri például mikor azt kérdeztem tőle, hogy miért nem pipázik, csak annyit mondott: a pipa csak télen jó, nyáron nagyon szárit.

Mindenkinek van mellék, hogy ne mondjam csúfneve s egymás közt csakis ezt használják; még papjukat is elkeresztelték prevtu Živionak (éljen pap).

A házasság körülményeit Berkáricz József sussgnevizzai cziribiri a következőleg adta elő: Ha a legény az Isten szabad ege alatt barmai után járva a leányra szemet vetett s egy-két hónap alatt szíve választottját kiismerta, megjelenik a lányos házbán. Az anya azon hiszemben, hogy kegyeit nem érdemetlenre pazarolja, a konyhára lát s szegénységétől telhetőleg megtraktálja a legényt hol egy pár tojással, hol sajttal stb. Ez az eszem-iszom eltart két-három hónapig. Végre a legény kinyilvánítja szándékát; kis ebédet csapnak, melyen a fiatalok kalácstöréssel (kolaku) jegyzik el egymást; kerek kalácsot hoznak az asztalra s a vőlegény megmarkolva annak egyik részét, azt a leányzó felé nyújtja, a ki szinte beleragaszkodik: a kinek a kezében a nagyobb rész marad, az tovább él. E kalácstörés után már nem válnak el, a mi azt mutatja, hogy ez a hivatalos jegyváltás, bár pár év óta a gyűrűváltás is lábra kapott. Mind ennek Sz. Lukács napig (október 18.) meg kell történnie, hogy a legény az e nap után eső első vasárnap a pasi vásáron megvehesse a leánynak a keszkenőt, a cipőt, meg a kerek kalácsot, tehetsége szerint hármat négyet is; a ki forintos kalácsot vesz, az már birtokos legény. A leány hozománya: ágy, lepedő, ágyba való fehérnemű, vízfordásra egy szövött kötél, egy kupa, egy villa meg egy kanál. Ez utóbbiak elmaradhatatlanok. Az ebédén jó kedv uralg, az étkeket tréfa és játék fűszerezi.

Zenék a báránybőrből készült unalmas egyhangu csimpolya, a melynek fásasztó taktusai mellett körbe fogózva járkál a szláv származású kólót (körtáncz); a körből egy pár kiválik s a középén járja nagy vigan a míg bele nem fárad a mikor is más pár váltja fel. A táncz évadja leginkább a farsang.

Az apró nép az iskola nyügetől szabadon élén, mint a hal a vízben, játékkal öli el az időt; játszik kavicscsal iskolásdít; koczkás kavicsot hajít fel tenyeréből s a keze fejével iparkodik felfogni; ha párosat kap el: vesz, míg nyer, ha páratlan marad a kezén. A lapdával is jól tudnak bánni.

A cziribiri nép nyelve oláh, de a szláv nyomás már nagyon kivetkőztette jellégéből. Nicóra Vincze már jó ideje foglalkozik e néppel, különösen a fonetika szempontjából s ez idő szerint ő az egyedüli, kitől ezen a szláv tengerben szigetet képező s elszlávosodásnak indult néptöredék terjedelmes monografiáját joggal várhatja a tudomány. Az ő szívességéből álljon itt mutatványul valami e nép nyelvéből:

Coarle-I bur tirér II bur și betăr: A ki jó fiatal, jó öreg is.
Sceaptă cumpare, pără să păra coce: Várj bátyó, míg
megsül a kenyér.

E) Egy pár jellemzőbb családnév:

Benețan, Pițon, Ciceran, Suflet, Banasera, Bele, Bacota, Sejomba, Pilat, Fusan, Scapolin, Rade, Scrobe.

Hátra van még pár szóban azokról megemlékeznünk, a kik a cziribirikkel irodalmilag foglalkoztak.

Ireneo de la Croce a XVII. szban Storia di Trieste cz. munkájában sok »rumeri« falut nevez meg a hegyen, a melyeknek ma már nyomuk sincs meg.

Antonio Covaz pisinói polgármester a hatvanas években nyelvi mutatványt közölt Vlasiáról s ezzel a kezdeményező érdeme mellett a felfedezőnek is őt tekinthetjük.

De Franceschi hirlapi cikkekben az »Istria« hasábjain, de Note storiche dell'Istria cz. munkájában is megemlékezik rólok.

Jou Majorescu közöttök járt 1857. július és augusztus hónapokban; az ő jegyzetei nyomán adott ki fia mintegy másfél ujjnyi vastagságu könyvet.

Biderman grácsi egyetemi tanár irt rólok emlékek alapján, mert maga nem járt köztök. Munkája állítólag a legalaposabban tárgyalja e népet történelmi szempontból is; sajnos sehogy se fértem hozzá.

Dr. Nacinovich Hermann a »Penna« cz. folyóiratban »Un tantino di rumeno« czimmel cikksorozatot közöl; etimológiája azonban nem helyes.

Gartner nyelvöket tanulmányozva időzött közöttök; nyelvészeti studiuma eddig a legalaposabb közlemény.

Miklosich bécsi egyetemi tanár bár nem járt köztök, közöl mindent, a mi e román népre vonatkozik; eredetük kérdésével is foglalkozik s hibásan bevándorlottaknak tartja őket. Gartner adatait dolgozta fel.

Francu és Caudrea a mőcz és isztriai románban előforduló rotacizmusról akadémiai pályadíjat nyert munkában Majorescu adatai alapján. Köztök nem jártak.

Tiktin nevű Mózesvallásu filologus is megfordult köztök.

Nicora Vincze már négy ízben huzamosabb ideig tartózkodott köztök, mindenkit személyesen ismer s a nyelvöket telje-

sen magáévá tette. Eddig csak társadalmi czikkeket írt rólok különböző rumén folyóiratokban.

C. Freiherr v. Czörnig. Die Rumunen in Istrien cz. Petermann Geog. Mittheilungen-jében.

Combi, Porta orientale, Trieste 1859.

Ascoli, Studi critici, Gorizia 1861.

Dr. C. Lechner pisinói tanár statisztikai adatokat közölt rólok.

CZINK LAJOS.

AZ ELSŐ MAGYAR GEOGRAPHUS.

BELHANGZATOS czim alatt nem értek mást, mint Anonymust, Béla király jegyzőjét, kit némely látszólagos anachronismusa miatt egyes tekintélyes történetírók valóságos csalónak tartanak. Én részemről Paule Gyulával tartok s magamévá teszem következő nyilatkozatát: »Munkája mutatja, hogy valódi írói tehetség volt, ki ügyesen csoportosít, szépen tud elbeszélni s éles kritikával vizsgálja a hegedűsök csacsogását. Mily józansággal, mily művészettel bánik az Attila mondával!«¹ E mellett merem állítani, hogy az Árpádok alatt ő az egyetlen történész, kinek elbeszélése alapján Magyarország földrajzát össze lehet állítani. Hasztalan keressünk kivüle más történet-íróknál földrajzi alapot; ez mindig hézagos marad. Phrasist találunk eleget; földrajzi tényezőt annál kevesebbet. Mellőzöm itt a Kálmán király rendeletéből készült »Vita S. Stephani, Ven. Chartinti Episcopi«-t és »Vita S. Emerici, Laurentio Sorio carthusiano«² czimű munkákat, melyek természetüknél fogva inkább panegyrikonok, mint történeti művek. Ellenben Rogerius »Carmen miserabile-je« már valóságos történeti mű,³ mely az ország pusztulásával foglalkozik s mégis ebből az időből, mikor már Magyarország teljesen szervezve van, alig találunk egy néhány helynevet. Ezek a következők: Rudane, teutonicorum villa, regis argenti fodina;⁴ Zerech (Szeret folyó Moldvában)⁵

¹ Századok, 1877. 380 lap.

² Mindkettő Schwartnernél, II. k.

³ Schwartnernél, I. k. Magyarúl Szabó Károlytól.

⁴ Carm. mis. XX. cap.

⁵ U. o. XX.